

GAZDASÁGI ETIKA AZ ANTROPOCÉN KORBAN*

BUSINESS ETHICS IN THE ANTHROPOCENE

Knut Ims¹, Antonio Tencati², Zsolnai László³

¹PhD, egyetemi tanár, Norwegian School of Economics, Bergen, Norvégia

²PhD, egyetemi tanár, University of Brescia, Olaszország

³az MTA doktora, egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem
zsolnai@uni-corvinus.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A geológusok által antropocénnek nevezett korunk az elmúlt ötven-hatvan év emberi tevékenységeinek kumulatív következménye. A Föld ökológiai rendszereinek drámai romlása az emberiség jelenlegi termelési és fogyasztási mintáinak és gyakorlatának az eredménye. Az üzleti tevékenységek mára dominánssá váltak a társadalom szinte minden életszférájában a Föld legtöbb országában. Az ökológiai rendszerek eltartóképességének figyelmen kívül hagyása komoly károkat okoz az emberi és a természeti életformákra mind a jelenben, mind pedig a jövőben.

A gazdasági etikának komoly szerep jut a fenntartható üzleti szervezetek kialakításában. Ennek részeként, különösen fontos a jelenlegi uralkodó menedzsmentelméletek és üzleti gyakorlatok meghaladása. A fő feladatok (i) a frugális (mértéktartó, takarékos) termelési és fogyasztási modellek kidolgozása és terjesztése, és (ii) a természeti létezők önértékűségének az érvényre juttatása. Ehhez új, progresszív üzletek szükségesek, amelyek által az üzleti szervezetek – a profit-termelés mellett – a társadalom, a természet és a jövő generációk közös javát szolgálhatják.

ABSTRACT

The Anthropocene has been caused mostly by the cumulative effects of business activities of the last 50-60 years. This dramatic deterioration of the Earth is mainly due to current patterns of production and consumption. Business activities have come to dominate all spheres of life almost everywhere on the planet. Disregarding the carrying capacity of the ecosystems businesses pose huge burdens on present and future life forms (human and non-human alike).

Business ethics has a major role to play in the development of sustainable business organizations. In particular, it has to challenge the currently prevailing management theories and business practices. The main areas of analysis and action include (i) promoting frugal production and consumption models, and (ii) accepting the intrinsic value of nature. New, progressive business models need to be created by which business organizations can serve the common good of society, nature and future generations, in addition to profit making.

* Fordította: Zsolnai László.

Kulcsszavak: antropocén, üzleti tevékenységek, mértékletes termelés és fogyasztás, a természeti létezők önértékűsége, progresszív üzleti modellek

Keywords: Athropocene, business activities, frugal patterns of production and consumption, intrinsic value of nature, progressive business models

1. AZ ANTROPOCÉN KOR JELLEMZŐI

A gazdasági tevékenység kiterjedésével és az emberiség létszámának megnövekedésével az emberiség új korszakba lépett, amit a geológusok antropocén kornak neveznek (Crutzen, 2002; Steffen et al., 2011). Az antropocén korban a gazdasággal összefüggő tevékenységek beavatkoznak a Föld globális szabályozó rendszeribe, destabilizálják a Föld éghajlatát, és megváltoztatják a természeti ökoszisztémák koevolúciós mechanizmusait (Brown, 2015).

A *Föld állapota drámai romlott* az elmúlt ötven-hatvan évben. A Stockholm Resilience Center adatai megmutatják, hogy az 1950-es évektől kezdve a legfontosabb szocioökonómiai mutatók növekedése (a népességszám, a GDP, a közvetlen külföldi befektetések volumene, a városiasodás, az energiafelhasználás, a műtrágya-felhasználás, a vízhasználat, a papírtermelés, a közlekedés, telekommunikáció és a nemzetközi turizmus) együtt jár a legfontosabb ökológiai mutatók romlásával (CO₂-kibocsátás, nitrogénoxid-növekedés, metánkoncentráció, a felszíni hőmérséklet növekedése, az óceánok savasodása, tengeri halászat expanziója, a trópusi erdők csökkenése, a termelésbe vont földterület növekedése és a szárazföldi bioszféra degradációja) (IGBP, 2015). Az ember tevékenységei mára átlépték a végső planetáris korlátokat az éghajlat, a biodiverzitás, a geokémiai áramlások és a földhasználat terén, azaz az emberiség kilépett a számára rendelkezésre álló „biztonságos élettérből” (Steffen et al., 2015).

Az antropocén az elmúlt ötven-hatvan év gazdasági tevékenységeinek kumulatív következményeként állt elő. A Föld ökológiai állapotának a romlása jó részét az uralkodó termelési és fogyasztási minták rovására írható. A természeti rendszerek eltartóképeségének figyelmen kívül hagyásával az üzleti szervezetek jelentős terhet rónak az emberi és nem emberi élet fenntartására a jelenben és a jövőben egyaránt.

2. GAZDASÁGI ETIKA ÉS ÖKOLÓGIA FENNTARTHATÓSÁG

A gazdasági etika jelentős szerepet játszhat az ökológiailag fenntartható üzleti modellek kifejlesztésében. Ehhez azonban a mai uralkodó üzleti paradigma meghaladására van szükség (Ghoshal, 2005; Tencati–Zsolnai, 2009, 2012).

Ami a leginkább hiányzik a mai üzleti elméletben és gyakorlatban az az ökológiai korlátok felismerése. Antonio Tencati and Stefano Pogutz (2015) amellett érvel, hogy a vállalatok nem növekedhetnek a végtelenségig, hanem tekintetbe kell venniük a természeti rendszerek eltartóképességét és ökológiai dinamikáját. A termelés és a kereskedelem növekedésének környezeti hatását a legtöbb esetben nem tudja kompenzálni az ökohatékonyosság javítása. A vállalati környezeti menedzsmentnek hatalmas irodalma van, de a vállalati gyakorlatok „zöldítése” bizonyosan nem lesz elegendő a globális környezeti válság megállítására. Valóban fenntartható és a természeti környezet regenerálódását elősegítő vállalati működési modellek kidolgozására és meghonosítására van szükség (Winn-Pogutz, 2013).

A gazdasági etika két fő területen tud hozzájárulni a szükséges változásokhoz. Ezek a következők: (i) frugális (mértékletes) termelési és fogyasztási minták kidolgozása és elterjesztése, valamint (ii) a természeti létezők önértékűségének az elismertetése.

2.1. Mértékletesség

A mai gazdasági tevékenységek anyagi-energetikai értelemben negatívan hatnak a természeti rendszerekre, és csökkentik a jövő generációk életésélyeit. Az emberiség jelenleg az ökológiai túllövés (ecological overshoot) állapotában van, ezért az anyagi termelés és fogyasztás jelentős visszafogására van szükség ahhoz, hogy ökológiailag fenntartható szintre kerüljünk vissza.

Az erőforrás-hatékonyság növelése önmagában nem megoldás az ökológiai túlhasználatra, mert az – minden más tényező változatlansága esetén – nagyobb kínálatot, alacsonyabb árakat és növekvő fogyasztást indukál. Herman Daly, az ökológiai közgazdaságtan ma élő legnagyobb tudósa a mértékletesség elsőbbsége mellett érvel a hatékonysággal szemben. Szerinte korunk fő feladata az ökomértékletesség megvalósítása, azaz, hogy csökkentsük a gazdaság léptékét az ökoszisztémákhoz képest, és megfékezzük azt a gazdaságtalan növekedést (uneconomic growth), amely jobban növeli a társadalmi költségeket, mint a hasznokat, következésképp szegényebbé, nem pedig gazdagabbá tesz bennünket (Daly, 2008).

A frugalitás az anyagi és a spirituális értékek kiegyensúlyozását követeli meg a gazdaságban (Bouckaert et al., 2008). Ez pedig a gazdaság „szubsztantív” felfogásának rehabilitálását jelenti, és az „elégességesség” (sufficiency) logikájának az előtérbe helyezését hozza magával.

A nagy gazdaságtörténész és antropológus Polányi Károly vezette be a gazdaság formális és szubsztantív megközelítése közötti különbséget. A formális felfogás a cél-eszköz sémára vonatkozik, és a gazdasági szűkösség alaphelyzetéből indul ki. Ezzel szemben a szubsztantív felfogás arra az alaptényre vonatkozik,

hogy az ember – mint az összes többi élőlény – nem tud fennmaradni a természeti környezet fenntartó ereje nélkül (Polanyi, 1977).

A gazdaság szubsztantív felfogása mutatja meg az ember alapvető függését a természettől és embertársaitól. A gazdaság az emberek és a természet közötti anyagcsere-folyamat intézményesített rendszere. A gazdaság szubsztantív értelemben az emberi közösségek anyagi szükségleteinek a kielégítése (Polanyi, 1977).

Thomas Princen amerikai közgazdász szerint el kell távolodnunk a gazdaság formális szemléletétől, amely a profitmaximalizálást és a hatékonyságot favorizálja, és teret kell adnunk az „elégesség” logikájának (Princen, 2005). A mértékletesség megvalósítása kisebb léptékű, lokálisan adaptív, kulturálisan sokféle gazdasági szerveződési formákat igényel, amelyek a szubsztantív gazdálkodást részesítik előnyben (Zsolnai, 2002).

A fenntartható fejlődés nem egyeztethető össze a mai ökológiailag érzéketlen és a valódi társadalmi felelősségvállalástól menekülni akaró vállalati gyakorlat. A Föld megőrzéséhez és a társadalmi jóllét kibontakozásához olyan progresszív üzleti szervezetekre van szükség, amelyek tiszteletben tartják a természetet, tekintettel vannak a jövő generációkra, és a társadalom javát szolgálják.

2.2. A természeti létezők önértékűsége

Az ökofilozófia és etika kiindulópontja az, hogy minden természeti létező önértékkel bír, függetlenül az ember számára való hasznosságától. A természeti létezők önmagukban és önmagukért értékesek, s nem lehetnek pusztá eszközei valamely emberi projekt megvalósításának.

A gazdasági tevékenységek három szinten hatnak a természeti környezetre. Ezek a szintek rendre a következők:

(i) az *egyes biológiai létezők* szintje (halászat, vadászat, mezőgazdálkodás, termékek biológiai tesztelése stb.);

(ii) a *természeti ökoszisztémák* szintje (bányászat, építészet, folyószabályozás, erdészet, a levegő, a víz és a talaj szennyezése);

(iii) a *Föld mint egész* szintje (fajok kiirtása, hozzájárulás a globális felmelegedéshez és a savas esők képződéséhez, az ózonréteg pusztítása).

Az egyes biológiai létezők szintjén az *érzőképesség-alapú etika* tűnik relevánsnak. Ennek az etikai irányzatnak a leghíresebb képviselője az ausztrál–amerikai filozófus, Peter Singer. Így érvel: „Ha egy lény képes szenvedni, akkor nincs morális alapunk megtagadni, hogy szenvedését tekintetbe vegyük. [...] Ha egy lény nem képes szenvedni, boldogságot vagy örömet érezni, akkor nem kell etikailag tekintetbe vennünk. Ezért az érzésre való képesség az egyetlen szükséges és egyben elégséges feltétel arra, hogy egy létező érdekeit tekintetbe vegyük.” (Singer, 1975)

A fenti etikai elvből az következik, hogy a gazdálkodó szervezeteknek *természetes életkörülményeket* és lehetőleg *fájdalommentes létezést* kell biztosítaniuk azon élőlények számára, amelyekre tevékenységeik hatással vannak.

Az ökoszisztémák szintjén az *ökoszisztéma-etika* alkalmazható. Ennek az irányzatnak a híres amerikai ökológus, Aldo Leopold volt az első megfogalmazója, aki ezt írta: „Egy cselekvés akkor helyes, ha a biotikus közösségek integritásának, stabilitásának és szépségének a megőrzésére irányul. Minden más esetben helytelen.” (Leopold, 1949)

A mai ökológia szavaival Aldo Leopold maximája úgy fogalmazható meg, hogy a természeti ökoszisztémákat érintő cselekvés akkor és csak akkor helyes, ha az érintett ökoszisztémák egészségének a megőrzését szolgálja. Az ökoszisztéma-etika alapelvéből az következik, hogy a gazdálkodó szervezeteknek úgy kell használniuk az *ökoszisztémákat*, hogy azok legfontosabb strukturális és funkcionális tulajdonságai statisztikusan *invariánsak* maradjanak.

Az angol környezetkutató, James Lovelock és az amerikai biológus Lynn Margulis állította fel a *Gaia-elméletet*, amely szerint a Föld maga is egy hatalmas élő rendszer (Lovelock, 2000).

A *Gaia-etika* azt követeli meg tőlünk, hogy a Föld gigantikus önszabályozó rendszerét és evolúciós egyediségét feltétel nélkül tiszteletben kell tartanunk. A Gaia-etikából az következik, hogy a gazdálkodó szervezetek *nem sérthetik a Föld globális mintázatainak és mechanizmusainak az épségét*, integritását. Ez a tilalom elsősorban a fajok kiirtására, az üvegházhatást kiváltó gázok kibocsátására és a globális felmelegedést okozó szén-dioxid-kibocsátásra vonatkozik (Zsolnai, 2011).

A hagyományos közgazdaságtan nem ismeri el a természet önértékét. A természeti javak és szolgáltatások piaci áron alapuló megítélését szorgalmazza. Valamely természeti létező gazdasági értéke a versengő piaci szereplők – valódi vagy hipotetikusan kalkulált – fizetési hajlandóságán múlik. John Gowdy, a Rensselaer Egyetem ökológiai közgazdaságtan professzora azonban megmutatta, hogy az ár rossz modell a természeti entitások számára. A piaci kalkulus alapján nem lehet meghatározni a természeti létezők teljes értékét (Gowdy–McDaniel, 1995).

Joan Martínez-Alier, a Független Barcelonai Egyetem ökológiai közgazdásza pedig azt mutatta meg, hogy a gazdasági, az ökológiai és a társadalmi értékek egyszerűen összemérhetetlenek, ezért a komplex környezeti problémáknak nincs, és nem is lehet algoritmikus megoldásuk. A természeti környezettel kapcsolatos döntések kvalitatív megfontolások alkalmazását és több szempontot is mérlegelni képes bölcsességet igényelnek (Martinez-Alier et al., 1998; Martínez-Alier–Muradian, 2015).

3. AZ ÜZLET SZEREPÉNEK ÚJRAGONDOLÁSA

Az üzlet szerepének újragondolása elkerülhetetlen az antropocén korában. A fenntartható fejlődés azt követeli meg, hogy az üzleti szervezetek progresszív társadalmi szereplőkké váljanak, amelyek tiszteletben tartják a természeti rendszerek integritását, tekintettel vannak a jövő generációk érdekeire és a társadalom javát szolgálják. Ehhez társadalmi és technológiai innovációkra van szükség, új üzleti modellek megalkotása által.

Ha a természetre úgy tekintünk, mint valami rajtunk kívüli létezőre, akkor ezzel csak az elidegenedésünket konstatáljuk. A norvég filozófus, Arne Johan Vetlesen (2015) azt írja, hogy minél inkább elidegenedünk a természettől, annál inkább imádjuk a technológiát, és ez egyfajta regresszív spirálba visz bennünket. A biológiai sokféleség elvesztése a kulturális sokféleség elvesztésével jár kéz a kézben.

Az ember része, nem pedig uralkodója a teljes földi életközösségnek (The Commonwealth of Life). Az összes ember és az összes természeti létező önkitaljesítő létezése a cél. A gazdaságnak ezt kell szolgálnia, nem pedig a pénzben mért gazdagság felhalmozását (Brown, 2015).

A természet- és társadalomtudományok együttműködése és a tudás más formáinak integrálása szükséges ahhoz, hogy megtaláljuk az üzleti tevékenységek megfelelő helyét és szerepét az antropocén korban. A gazdasági etika ebben a keresésben konstruktív szerepet játszhat, amennyiben össze tudja kapcsolni az üzleti, a társadalmi és az ökológiai etika eszméit.

IRODALOM

- Bouckaert, L. – Opdebeeck, H. – Zsolnai L. (eds.) (2008): *Frugality: Rebalancing Material and Spiritual Values in Economic Life*. Oxford: Peter Lang Publishing
- Brown, P. G. (2015): Ethics for Economics in the Anthropocene. In: Brown, P. G. – Timmerman, P. (eds.): *Ecological Economics for the Anthropocene. An Emerging Paradigm*. New York: Columbia University Press, 66–88.
- Crutzen, P. J. (2002): Geology of Mankind. *Nature*, 415, 3, January, 23. DOI: 10.1038/415023a
- Daly, H. (2008): Frugality First. In: Bouckaert, L. – Opdebeeck, H. – Zsolnai L. (eds.): *Frugality: Rebalancing Material and Spiritual Values in Economic Life*. Oxford: Peter Lang Publishing, 207–226.
- Fox, W. (1990): *Towards a Transpersonal Ecology*. Boston: Shambhala Publications
- Ghoshal, S. (2005): Bad Management Theories are Destroying Good Management Practices. *Academy of Management Learning and Education*, 4, 1, 75–91. <http://laszlo-zsolnai.net/sites/default/files/3/documents/Reading%201b%20Ghoshal.pdf>
- Gowdy, J. – McDaniel, C. N. (1995): One World, One Experiment: Addressing the Biodiversity – Economics Conflict. *Ecological Economics*, 15, 3, 181–192.
- IGBP (2015): *The Great Acceleration*. <http://www.igbp.net/globalchange/greatacceleration.4.1b8a-e20512db692f2a680001630.html>

- Leopold, A. (1949): *A Sand Country Almanac*. New York: Oxford University Press, <http://www.umag.cl/facultades/williams/wp-content/uploads/2016/11/Leopold-1949-ASandCountyAlmanac-complete.pdf>
- Lovelock, J. (2000): *Gaia: A New Look at Life on Earth*. Oxford: Oxford University Press
- Martínez-Alier, J. et al. (1998): Weak Comparability of Values as a Foundation for Ecological Economics. *Ecological Economics*, 26, 277–286. <http://www.uvm.edu/~jfarley/EEseminar/readings/weak%20comparability.pdf>
- Martínez-Alier, J. – Muradian, R. (eds.) (2015): *Handbook of Ecological Economics*. Edward Elgar
- Polanyi, K. (1977): *The Livelihood of Man*. New York: Academic Press
- Princen, T. (2005): *The Logic of Sufficiency*. Cambridge, MA: MIT Press
- Singer, P. (1975): *Animal Liberation*. London: Pimlico
- Steffen, W. et al. (2011): The Anthropocene: From Global Change to Planetary Stewardship. *AMBIO*, 40, 739–761.
- Steffen, W. – Richardson, K. – Rockström, J. et al. (2015): Planetary Boundaries: Guiding Human Development on a Changing Planet. *Science*, 347, 6223, 736., 1259855-1-10. <https://www.stockholmresilience.org/publications/artiklar/2016-04-15-planetary-boundaries-guiding-human-development-on-a-changing-planet.html>
- Tencati, A. – Pogutz, S. (2015): Recognizing the Limits: Sustainable Development, Corporate Sustainability and the Need for Innovative Business Paradigms. *Sinergie, Italian Journal of Management*, 96, 37–55.
- Tencati, A. – Zsolnai L. (2009): The Collaborative Enterprise. *Journal of Business Ethics*, 85, 3, 367–376.
- Tencati, A. – Zsolnai L. (2012): Collaborative Enterprise and Sustainability: The Case of Slow Food. *Journal of Business Ethics*, 110, 3, 345-354. DOI: 10.1007/s10551-011-1178-1, <http://laszlo-zsolnai.net/sites/default/files/3/documents/Tencati%20and%20Zsolnai%20JBE%20published%20version.pdf>
- Vetlesen, A. J. (2015): *The Denial of Nature. Environmental Philosophy in the Era of Global Capitalism*. Routledge, DOI: 10.4324/9781315848273, https://www.researchgate.net/publication/297056250_The_denial_of_nature_Environmental_philosophy_in_the_era_of_global_capitalism
- Waters, C. N. – Zalasiewicz, J. – Summerhayes, C. et al. (2016): The Anthropocene Is Functionally and Stratigraphically Distinct from the Holocene. *Science*, 351, 6269, 137., aad2622-1–10. DOI: 10.1126/science.aad2622, https://www.researchgate.net/publication/289670932_The_Anthropocene_Is_Functionally_and_Stratigraphically_Distinct_from_the_Holocene
- Winn, M. I. – Pogutz, S. (2013): Business, Ecosystems, and Biodiversity. New Horizons for Management Research. *Organization and Environment*, 26, 2, 203-229. DOI: 10.1177/1086026613490173
- Zsolnai L. (2002): Green Business or Community Economy? *International Journal of Social Economics*, 8, 652–662. DOI: 10.1108/03068290210434198, https://www.researchgate.net/publication/235311430_Green_business_or_community_economy
- Zsolnai L. (2011): Environmental Ethics for Business Sustainability. *International Journal of Social Economics*, 11, 892–899. DOI: 10.1108/0306829111171397, https://www.researchgate.net/publication/227429417_Environmental_ethics_for_business_sustainability